

Режим фанариота у „турској“ Херцеговини

Захумско-херцеговачка епархија

За време турске владавине Срби у Босни и Херцеговини имали су да воде борбу на три стране: 1) да одолевају притиску турске управе, 2) да неутралишу положај и власт ненародних митрополита, и 3) да се супротстављају аустриско-католичкој акцији. Из овог написа видеће се да је у Херцеговини борба против епископа грчког порекла или фанариота, како их је народ називао, била и мучна и сложена и да је изискивала огромне напоре.

Захумско-херцеговачка епархија¹⁾ обухватала је териториј који се знатно разликује од данашњег. Јоаникије Памучина каже да у његово време епархија граничи са Босном на северу, на истоку са Србијом, Новом Вароши и Бијелим Пољем, на југу са Црном Гором, а на западу са Далмацијом, Дубровником и Црном Гором.²⁾ До остварења одлука Берлинског конгреса у састав ове епархије спадају кадилуци: Пријепоље, Плевље, Чајниче, Фоча, Дивно и Никшић, поред територија што га је обухватала »аустријска« Херцеговина; 1894, кад се успоставља дефинитивна граница између Турске и Аустрије, Плевље и Пријепоље прикључују се рашко-

¹⁾ Ниффор Дучић: Хумска (херцеговачка) православна епархија од 1220 до 1346 год.; а од 1346 год. до наших дана митрополија (Весник српске цркви за 1890 год., затим Књижевни радови, књ. 2, стр. 274 до 288); Петракије Поповић: Хумска (херцеговачка) српско-православна епархија од 1221 год. до данас (Шематизам срп. прав. митрополије и архидијецезе херцег. захумске за 1890 г.). Иларијон Руварац: О хумским епископима и херцеговачким митрополитима до год. 1766 (Шематизам срп. прав. херц. захум. митрополије, Мостар 1801); Споменница епархије захум.-херцегсв., Ниш 1929, стр. 49—63; Станојевићева Енциклопедија, књ. 4, стр. 854, 792.

²⁾ Ј. Памучина: Епархија херцеговачка, (Српско-Далматински Магацин од 1849, стр. 125).

призренској митрополији, а Никшић је још раније прикључен Црној Гори.

Период митрополита Грка у Херцеговини трајао је преко стотину година (1776—1888). На сличан начин као што је вршено постављање патријарха у Цариграду, путем лиценцијације: ко да више, постављани су овде митрополити. Личност је била споредна, јер се ишло за тим да се избије што више прихода за државну касу. 1864 г. свота за место патријарха била се попела на 50 хиљада дуката. То безобзирно терање трговине са положајем патријарха као и митрополита подносило је властима двојако: најпре због финансиског ефекта, а затим због зависности високог православног свештеника од режима.³⁾ И онако како су долазили митрополити до својих положаја, на сличан начин постављани су и њима подређени свештеници: куповна цена једног свештеничког положаја плаћала се од 20 до 200 дуката.⁴⁾

Потпуно страни у овоме крају, са менталитетом и васпитањем које није имало ничег заједничког са тежњама и настојањима тадашње Херцеговине, грчки митрополити били су лишени сваког разумевања народних потреба, па су изгледали као »лупежи у туђем винограду«. У ствари, својим животом и радом они су то и посведочили. Њихово православље, без душе и морала, и засновано на једној трговачкој основи, није могло ући у вољу овом народу, који је тада и по својој националној прошлости и по традицији био навикнут да у својем свештенику, поготово митрополиту, гледа и духовног пастира и народног вођа. Знало се да су најчешће властодршци тражили за митрополите људе који су им били потребни. И тако постављани, они су се повијали као трстика на ветру и имали пред очима на првом месту своје интересе, па одмах затим интересе оних који имају власт у рукама. Зна се тачно да је Али-паша и пред султаном и пред патријархом »опањкао«⁵⁾ владика Аксентија и на његово место поставио поново, 1848, владика Јосифа, са којим је био у пријатељским везама.⁵⁾

Епископи према народу и свештенству

Да би утерали што више прихода митрополити су се служили свим средствима. Без обзира на материјално стање

³⁾ 1. Strausz: Bosnien 1, стр. 241.

⁴⁾ Темел Андрашију од 1 маја 1878 (Белги државни архив).

⁵⁾ Јанички Ђ Памучина: Живњ Али-паши Ризванбеговича Столчанина, С.—Петербург, 1859, стр. 520, у Гилфердинсовом зборнику.

пастве,⁶⁾ они су правили подједнако притисак и на народ и на свештенике. Свештеници су морали на неки начин да им удовоље ако нису желели да буду омрзнути, прогоњени, па чак и проклињани. Тада се у народу говорило и по домовима уз гусле певало да се вратило време кад је Арап прекоморац владао на Косову:

»Како дође Арап прекоморац,⁷⁾
 Па у цара Кљисуру⁸⁾ закупи,
 И наметну зулум на Кљисуру:
 Кљисура га и поји и храни;
 Па је други зулум наметнуо:
 Ко с' удаје тридесет дуката;
 Ко се жени, тридесет и четири:
 Који има те толико даде,
 Тај се јунак може оженити
 И ђевојка млада удомити.«

Та духовита парафраза познате народне песме Марко Краљевић укида свадбарину завршавала је стиховима:

»Марко онда свадбарину плати, —
 Ал' сад ће је Краљевићу Марко?«⁹⁾

И лично и преко писама, као и преко свештеника у ту сврху нарочито посланих, епископи су најпре тражили паре и талире. Тако епископ Аксентије (1838—1848) пише главарима у Попово и тражи да му пошаљу 118 талира, јер »сада нам је велика притуга од Стамбола.«¹⁰⁾ Тај исти епископ однео је кући 12.000 дуката осим другог новца.¹¹⁾ Према саопштењу Серафима Шолаја, он је у целој епархији био завео такве намете какви никада раније нису постојали; за свештенике је узимао »просте чобане и пропале трговце« ако су рукоположење могли добро да плате.¹²⁾

Било је времена кад су и сами Турци, пред безобзирним и неуравнотеженим поступцима владика, узимали рају у заштиту¹³⁾ Сам Али-паша Ризванбеговић, обавештен о преко сваке мере нечовечној држању владике Јосифа (први пут 1816—1835, и други пут 1848—1854), у једној прилици

⁶⁾ Ова епархија убрајала се међу најсиромашније у Турској и имала је, уколико је податак тачан, 1878 г.: 75 свештеника, 25 калуђера, 80 световњака са 9249 православних породица, 12 манастира и 135 цркава (Carl Peetz: Mostar й. sein Culturkreis, Leipzig, 1891, стр. 154).

⁷⁾ Црно је наше и речи значе: владика фанариот.

⁸⁾ Овде је Косово замењено Кљисуром.

⁹⁾ Саопштење Јефтана Милишића.

¹⁰⁾ Арх. Срп. прав. општ. у Мостару од 24 априла 1840.

¹¹⁾ Шематизам Срп. прав. зајум. херцег. за 1890, стр. 10.

¹²⁾ Српско-Далматински Магазин за 1851, стр. 28.

¹³⁾ С. Д. Магазин за 1848, стр. 171.

пребацује такав поступак поглавици херцеговачких православаца. Без срца и средњовековни апсолутиста, Али-паша је био и mudar политичар кад је требало, и тај укор, казан јавно пред рајом, у почетку његовог везировања, био је политички срачунат. За прилике које су овде тада владале он је занимљив и с обзиром на пашу и држање митрополита. О томе Ј. Памучина овако каже:

»У назначени дан сви ми... сабрали се у Мостару заједно са владиком Јосифом и очекивали долазак Али-Пашин. Најзад, послје обичних поздрава, он упита владика: »Како си сад, владико?«

— Добро, господару, одговори владика: у царско и ваше здравље и ми се сад радујемо као срећни људи, видимо вас и излазимо вам у сусрет као мала дјеца оцу своме; и сваки ликује због вашег сретног доласка, радује се и птица у гнијезду; само ја, господару, болијевам сваки дан и... не знам шта је са мном.

— А то је ето, Бог ми је сједок, знам шта ти је: ти чиниш несправедљивости и притискујеш сиротињу, стога она теба проклиње, и од тога ти патиш; него размисли, покај се, чини добро сиротињи и она ће те благосиљати и ти ћеш одмах оздравити.«¹⁴⁾

О митрополиту Григорију (1855—1860) имамо више података, пошто у ово време у Мостару постоји аустријски конзулат. Кад је изабран за митрополита није знао ни речи српски. Стран по језику а туђ по пореклу Херцеговцима, за њега се држало да је већи пријатељ Турака него својих истоверника. То су потврдиле и неке његове посланице. Било је случајева да су људи на самртном часу признавали да су приклањали главу пред турском управом по његовим саветима.¹⁵⁾ Од свога претходника епископа Јосифа примио је сав дуг са каматњакком од 24%. И тек што је примио ду-

¹⁴⁾ Оп. Памучиново дело, стр. 502—503. Али-паша, наиме, пошто је 1832 испословао себи у Цариграду везирство, био је у Мостару свечано дочекан. За то се старао херцеговачки кајмакан Хасан-бег Ресулбеговић, који је тим поводом упутио свима кадилуцима неку врсту »окозжнице«. Једну такву окозжницу послао је у манастир Завалу: »Од мене, Хасан-бега Ресулбеговића, кајмекама херцеговачком, у округу Попова-Поља љубавни поздрав игуману Завалском Исидри Шојићу и Јоаникији Памучини, кнезу Миху Љепави, кнезу Гргуру Бужбићу и у Љубињу драгом мојем куму Марку Будимчићу. Јављам вам да нама долази Али-паша, дај боже да нам његов долазак буде у велики добри час. То ви све спремите одмах и дођите у Мостар на Спасов-дан да изађемо преда њ у Попшорим. Да вам Бог да здравље«. (Оп. д., стр. 502).

¹⁵⁾ Вулетић мин. сп. посл. од 16 фебр. 1853 (Беч. држ. арх.).

жност, он је лично зашао по парохијама да наплаћује верски порез. Решио је напречац велики број бракоразводних парница, по цени коју је сам одредио, не улазећи много у мотиве и суштину предмета. »Вођен својим личним интересима много више него осећањем дужности«, уз то веран властима, он је од стране својих истоверника навукао мржњу на све епископе који долазе из Цариграда. Својим нечовечним поступцима одбио је од себе и свештенике и јаче их везао за народно расположење. Овај јаз између народа и свештеника, који су народни људи и са народом, с једне стране и митрополита с друге, искоришћавају, по мишљењу аустриског претставника у Мостару, руски конзули, придружујући се националном свештенству и народу, како би стекли што јаче симпатије Срба.¹⁶⁾

Под епископом Григоријем, слично као и раније, без добрих пара није се могао стећи свештенички чин. Ко их је имао, а прохтело му се да постане свештеник, могао је то постићи без обзира на спрему. У једној молби братства манастира Дужи моли се епископ да рукоположи два ђака. »И да кажете колико ћете узети, а ми се Господине уздамо да нећете прећерати.«¹⁷⁾ Затим неки Никола Глођајић из Фоче шаље 1000 гроша »за попа Николу не дићи што се овди запопио;«¹⁸⁾ калуђери из Добрићева шаљу 10 парусја, јер немају више, да би им се закалуђерио један ђак;¹⁹⁾ Антоније Лончаревић (из непознатог места) јамчи да ће платити епископу што ће запопити неког човека (име није наведено,²⁰⁾ а братство манастира Добрићева шаље једног ђака да га запопи и 10 дуката.²¹⁾ Општина чајничка моли да може у Босни и Србији купити прилоге за цркву; уз молбу шаље 60 дуката за неке трошкове, јер зна да молба друкчије неће бити решена.²²⁾ И тако даље.

Епископ стално нагони свештенике да купе мирије и покушава да је повиси. Народ му даје колико може, али се негде и одупире. »Дошао твој протосинђел — пишу невестињски главари — међу нас и ми смо му давали по старом обичају као што смо давали и досле, народ ти друкчије не да. И што зовеш попове, они нису криви ништа, вего не да

¹⁶⁾ Дубравчић Шауенштајну од 14 јула 1858 (Беч. држ. арх.).

¹⁷⁾ Арх. Срп. пр. општ. од 7 маја 1856.

¹⁸⁾ Арх. Срп. општ. од 14 октобра 1855.

¹⁹⁾ Арх. Срп. општ. од 29 јануара 1859.

²⁰⁾ Арх. Срп. општ. од 12 јануара 1857.

²¹⁾ Арх. Срп. општ. од 28 децембра 1859.

²²⁾ Арх. Срп. општ. од 26 октобра 1857.

народ више него је даво до сада.«²³⁾ Такође протосинђел Пајсије из Гацка обавештава епископа да Гачани не дају мирије.²⁴⁾

Корупција и занемаривање епархије

Све се дакле сводило на купљачину, а рад на моралном подизању народа и стручном оспособљавању свештенства занемарује се и оставља по страни. Да није било домаћег свештенства, коме је одиста лежала на срцу судбина овога народа, да није тада било бриге и пожртвовања тих истинских пастира народних, ко зна какав би ток добила историја овога краја. Корупција је била овладала читавом администрацијом епископа фанариота, корупција се била увукла у цркву, корупција је најпосле била унела пометњу у народ и почела му нагризати и ништити вековне светиње и обичаје. Како је Херцеговина била за турски режим »ровито земљиште«, у коме су буне и устанци били данас поново на помолу ако су се јуче завршили, цариградски патријарси често су преко посланица слали поруке православном народу ових крајева да буду верни и покорни султану. Митрополити су опет те посланице читали пред олтаром за време литургије²⁵⁾ и молили се за победу турског оружја над непријатељем. Сарајевски конзул Атанацковић прича како је присуствовао једном таквом говору епископа Прокопија у православној цркви у Сарајеву приликом једног молепствија за победу Турака над Русима. При завршетку говора, кад је епископ изрекао реч »Амин«, нико од присутних осим једног јединог није потврдио ту реч, као што се обично дешава у цркви при крају проповеди. Тај тајац после говора, каже Атанацковић, био је дубок и речит и видело се да је и самом епископу био неугодан.²⁶⁾

Са народом фанариоти нису хтели, али нису ни покушавали да уђу у његову душу и његове тежње. Уосталом види се по свему да њима није било до тога стало. Стало им је међутим било до тога да се сазна да као човекољубиви хришћани чине свакоме услуге, па су се у многим приликама због тога заузимали за католике и за муслимане. Било је тренутака када је изгледало да су они инструменат руске

²³⁾ Арх. Срп. општ., без датума, од прилике писано између 1850 и 1860.

²⁴⁾ Арх. Срп. општ. од 3 маја 1856.

²⁵⁾ Атанацковић Шауенштајну од 18 фебруара 1853 (Беч. прж. архив).

²⁶⁾ Исти истома од 23 новембра 1853.

политике, која је тада Србима свих крајева била морални ослобађач и једно велико надање, — али је то долазило отуда што су они умели да направе лице пуно захвалности према Русији, када су од ње стизали богати и обилни дарови српским црквама и манастирима.²⁷⁾

У ствари верни послушници власти, они су свагда настојали да немире стишавају, а све под изговором што се боје за народ »да не дочека изненада царску гњев«. Писмо епископа Јосифа главарима бањанским и Јакову, војводи граховском (од 6 децембра 1852), у времену када су Срби дизали главу и бунили се против зулума, карактеристично је и лепо слика глумачки став епископа увијен у еванђелски плашт, »Нећете да дођете царским мемурима да прикажете те ваше разлоге; свако може се безумно преварити, али је царски меркамет велик и можете опет придобити царску милост.« Исмаил-паша спрема се са »свеславном царском војском« да побуњенике умири »и жао нам је до Бога да ћете сасвим пропасти; узрок тога ми смо се њему молили, припадали и плакали пред њим...« »Свјетујемо вам архипастирски да се прођете безумности ваше и да не слушате никога другог осим Божије заповиједи и по нашем Божанственому Еванђељу, сиреч подајте Богу Божије а Цару Царевом«. Јер је султан Абдул-Мејид »поставио лијепо и славни танзимат, аирли и богоугодни услов да свака права раја царска буде рахат и слободна у своме закону и хрзу и малу исто као Турцима.«²⁸⁾

Заузети својим личним бригама и пословима и сакупљањем и слањем пара у Цариград,²⁹⁾ фанариоти су занемаривали своју паству и препуштали је саму таласима догађаја. Народ тражи свештенике и обећава плаћати мирију, али узалуд. »И молимо ваше преосвештенство — пишу главари из Драчевица (Зупци) — како сте нас оставили без пароха да се луторимо, да се с нама њемачки свијет руга. Нема нам ко крстити, нити нам има ко упопати, ни вјенчати ни божије литургије служити, ни остала правила црквна опслуживати. Цркве су наше затворене и православна правила

²⁷⁾ Дубравчић Шауенштајну од 30 маја 1860 и Чингрија Ротилевену од 2 маја 1864 (Беч. држ. архив).

²⁸⁾ Арх. Срп. општине.

²⁹⁾ Епископ Григорије слао је новац у Цариград преко Јове Бесаровића у Сарајеву. У архиву Српске општине у Мостару има »Конат Господина владице ерцеговачкога од трешкова« од Ј. Бесаровића (20 мај 1857). из кога се види да је за епископа послано у Цариград 360 дуката од 16 јан. до 23 апр. 1857 г.

нема ко испуњавати.«³⁰⁾ Истина, зна се да у ово време није било на претек свештеника у овој епархији, али је познато и то да је свештенство, па и сам народ, морало потстрекивати митрополите да се парохије попуњавају сталним свештеницима — кад митрополитима није толико лежало на срцу да паству приберу и окупе »за да би се сачувале ове биједне овце да их још до које вријеме не прогутају вукови«. Такође Грци митрополити лично слабо су доприносили да се подижу цркве. Заслуга за подизање цркава у овој митрополији спет припада честитом и народњачком свештенству, његовим напорима и прегалаштву, па затим самом народу. Са добивањем фермана за градњу, зна се, било је потешкоћа. Али је било најприродније да се за то старају митрополити. Док су се римокатолички бискупи излагали на све стране и куцали на сва врата, обијајући прагове Сарајева, Беча и Цариграда и мољакајући да би им се дозволила градња једне цркве догле су фанариоти увек у томе погледу подешавали своје држање према приликама: ако је унутрашња политика, с обзиром на спољне прилике и стање на границама, тренутно »погодовала« православној раји, они би понешто учинили и заложили се; у противном остајали су глухи. Сога је било случајева када је сам народ морао молити фермане. Тако сељаци из села Жељуше, у близини Мостара, обраћају се руском конзулу да се он заузме да добију ферман за градњу цркве »во имја великомученице Екатерине, а на мјесту овому на гробњу жељушком код Дужице, церков дужине 16 аршина, а ширине 12 аршина, двоја врата, осам пенџера.«³¹⁾

Слободарски и демократски дух народа

Међутим народ се није мирио са таквим стањем ствари и он се свуда где је било потребно супротстављао самим митрополитима. Најпре, у питању свештеника и њиховог постављања није допуштао никоме, па ни митрополитима, одлучну реч. Задојен од памтивека слободарским духом, васпитан у народном предању и »школован« на гуслама, тај народ није хтео примати свештенике које му странци натурају, нити је опет допуштао да домаћи свештеници, они честити и исправни, буду прогоњени и злостављани од уљеза. Много имамо примера, управо из педесетих и шездесетих година прошлог века, који нам лепо приказују тај народни

³⁰⁾ Арх. Срп. општ. од 24 фебр. 1856.

³¹⁾ Арх. Срп. општ. од 4 марта 1861. Та црквица направљена је 1865 а звоник јој је подигнут тек 1936.

дух. Овде ћемо се осврнути само на оне занимљивије. Зупчани траже од митрополита Јосифа да им постави за пароха попа Вука »и за њ јамче«;³²⁾ Жрновљани хоће попа Риста Пецеља а не попа Алексу Перина;³³⁾ главари из Пиве неће »Адију него Серафима«;³⁴⁾ а општина таслицанска тражи попа Јоса и попа Тома за парохе, а од Шиљака неће да види никог у цркви;³⁵⁾ Пивљани и Таслицани неће калуђере за парохе,³⁶⁾ а Дробњаци отписују да не примају никаква свештеника кога владика шаље »из милости«: »Ми бисмо га признали, али га неће остали народ.«³⁷⁾ Обично народ хоће свештеника народњака, јунака: Гачани траже попа Богдана Зимоњића³⁸⁾; а неваљалца не трпе: Плављаци моле смењивање свога игумана који се не влада како треба.³⁹⁾ Свештеник мора бити честит и исправан човек и стога прваци љубињске парохије траже од епископа да им остане поп Христо Пецељ, за кога веле: »наш је сарадник, наш кум, наш пријатељ, њега желимо и примамо и срцем и душом... и нијесмо с њиме имали никаква ружна конта.«⁴⁰⁾ А кад се деси да митрополит постави некога са којим је народ задовољан, као што је било са игуманом Пајсијем у манастиру Св. Тројице, онда тај исти народ уме бити и захвалан.⁴¹⁾

Сукоби између митрополита и свештенства често су избијали на површину. Јоаникије Памучина посредовао је у више случајева, и са много такта. Епископ учинио »агрос« и истерао из манастира (по свој прилици Житомислића) калуђера Јоасафа. Кад су Мостарци дознали за то, блио им је криво. »За то је свијем Мостарцима жао много, што сте то без њихова знања учинили, па су се договорили и ето шаљу тамо к Вама Манастирске Епитрофе: Господина Вукана Кујкура и Господина Јохана Солцу да умоле Ваше Високопреосвјештенство да опет примите к себи Јоасафа, па да га Ви Архипастирски посовјетуете... и да га опет пошаљете у Манастир... то ћете Господине учинити свијем Мостарцима по

³²⁾ Арх. Срп. општ. од 20 маја 1849.

³³⁾ Арх. Срп. општ. од 23 септембра 1856.

³⁴⁾ Арх. Срп. општ. од 15 априла 1857.

³⁵⁾ Арх. Срп. општ. од 1854 (без датума).

³⁶⁾ Арх. Срп. општ. од 27 априла 1856 и други из исте године без датума.

³⁷⁾ Арх. Срп. општ. од 1856 (без датума).

³⁸⁾ Арх. Срп. општ. од 1856 или 9 (без датума).

³⁹⁾ Арх. Срп. општ. од 1856 или 9 (без датума).

⁴⁰⁾ Арх. Срп. општ. од 3 фебруара 1856.

⁴¹⁾ Арх. Срп. општ. од 10 новембра 1856.

вољи« — пише Памучина епископу у Столац.⁴²⁾ Други, сличан случај односи се на неког протосинђела за кога се опет Памучина заузео. »Млађи старијему вазда може згријешити... али више је јунаштво старјешина да опрости млађему него да га педепше.«⁴³⁾ Такође је постојао један сукоб између митрополита Григорија и јеромонаха Никифора Дучића. Писмом од 9 априла 1857 јавља епископу игуман Јевстатије Дучић да су из Београда стигла »у своје отечество« два јеромонаха, два свршена богослова, Никифор Дучић и Серафим Перовић,⁴⁴⁾ а већ 8 јула те исте године игуман моли митрополита да опрости Никифору што је нешто против њега (митрополита) говорио.⁴⁵⁾ Значи, чим се вратио из Београда, осетио је млади јеромонах Дучић режим фанариота и почео се с њиме сукобљавати. Тај режим, као што се зна, он није могао дуго издржати, него је пошао онамо куд га је срце вукло. Доцније, при крају прошлог века, кад долази до оштре, непомирљиве борбе за црквено-школску аутономију, видеће се да је Дучић сав на народној страни. Приликом расправе браћи Перовићима и јеромонаху Радуловићу био је позван у Сарајево митрополит Прокопије и то због изјаве јеромонаха Леонтија Радуловића, да је нека писма арх. Перовићу писао по наређењу самог митрополита.⁴⁶⁾ Није искључено да оваква одбрана Леонтијева не потиче из његовог ранијег расположења према епископу странцу, за кога »увјеравају да је однио до 6.000 наполеона.«⁴⁷⁾

Тужбе Срба Херцеговаца против фанариота и самом патријарху у Цариград биле су учестале. По патријарховом наређењу епископ зворнички Агатангелос обилаго је мостарског епископа Јосифа »због прегледа рачуна.«⁴⁸⁾ Епископ Григорије, омрзнут потпуно од народа и озлоглашен са своје отимачине,⁴⁹⁾ једном приликом чак у Биштини од »ускока« предусретнут са намером да буде »оглобљен«,⁵⁰⁾ био је позван у Цариград да оправда своје држање. Ту су га снашле последице прекомерног пића, и ту ће он умрети.

⁴²⁾ Арх. Срп. општ. од 1 децембра 1855.

⁴³⁾ Арх. Срп. општ. од 6 марта 1856.

⁴⁴⁾ Арх. Срп. општ.

⁴⁵⁾ Арх. Срп. општ.

⁴⁶⁾ Соретић — Бојету од 21 маја 1870.

⁴⁷⁾ Сп. Шематизам, стр. 11.

⁴⁸⁾ Атанацковић Шауенштајну од 12 априла 1854.

⁴⁹⁾ Дубравчић Ротилевену од 30 јуна 1860 (Беч. држ. архив).

⁵⁰⁾ Сп. Шематизам, стр. 11. Од нападача спасли су митрополита Турци из пратње.

»А да је и био поштен и више се бринуо о интересима своје пастве, раја опет не би била задовољна, јер попут Бугара тражи већ одавно да добије за свог духовног вођу — националног српског владика. Њу у томе помаже свештенство и руски конзулат,«⁵¹⁾ пише аустријски претставник из Мостара.

Чим је у Мостар стигла вест о смрти епископа Григорија, упућен је патријарху брзојав у коме се каже да у Херцеговину не шаље свога митрополита, него да дозволи да народ сам изабере себи једног између домаћих свештеника. У овом случају свакако се мислило на Ј. Памучину.⁵²⁾

Напред смо изнели несугласнице које су владале у односима између народа у појединим парохијама и митрополита поводом постављања свештеника. Мостарци су још од раније митрополитима одлучно постављали захтеве да се свештенство може постављати у споразуму са народом, а никако мимо његову вољу. Због тога је у више махова долазило до јачих сукоба у самом Мостару, на чије су држање мотриле све епархије. Кад је 1835 дошло до неког споразума између митрополита и мостарских Срба, направљен је један »мали устав под заклетвом да га имају сви испуњавати.« У њему су одређени односи између митрополита и црквених надзиратеља (»кметова«), те границе до којих митрополит сме ићи у својој самовољи: »да не може сам без договора кметова и прочих Христијана дигнути ни друге намјестити ефимере мостарске«. Свакако овоме уставу претходила је читава једна локална али мучна историја, о којој пише Јоаникије Памучина.⁵³⁾ Из овог времена најезде владика туђе крви на ову земљу, на коју су они гледали често као на неку колонију коју треба што боље искористити, потиче на сваки начин прва искра доцније аутономне борбе. Нерасположење народа према тим странцима било је огромно и о њему и данас старији људи, блиски покољењу које је било у средишту тих догађаја, причају са огорчењем. Што је у поменути устав дошла и ова одредба: »Црквене никакве ствари да се не дају у зајам ни на чију послугу,«⁵⁴⁾ сасвим је разумљиво. Преко ноћи су нестајале из црквене ризнице многе драгоцености набављане с тешком муком, поклоњене од домаћих добротвора или из Русије; неке бога-

⁵¹⁾ Дубравчић Шауенштајну од 30 маја 1860.

⁵²⁾ Исти истоме од 30 јуна 1870.

⁵³⁾ Јоаникије Памучина: Почетак доласка грчких Владика у Херцеговину, С. Д. Магазин 1848.

⁵⁴⁾ С. Д. Магазин за 1848, стр. 178.

тије одежде одношене су невидом, приликом смењивања владика и понекад под изговором »у зајам«. Нови кметови, међутим, друкчије су пазили црквени инвентар и старали се да горња одредба буде чувана.

И последњи фанариоти у захумској-херцеговачкој епархији, Прокопије (1864—1875) и Игњатије (1875—1888), који су са мање или више безобзирности настављали рад својих претходника, до доласка народног сина митрополита Леонтија, нису могли поколебати став Срба у Херцеговини. Прокопије, пореклом Бугарин, у времену када је Херцеговина била пред крупним историским догађајима и у националистичком врењу, остао је нем и хладан према тежњама Срба у својој епархији. И још нешто горе. Према извесним подацима рекло би се да је он био против тих тежња. У једном писму београдском митрополиту Михаилу мостарски учитељ Јово Љепава, пишући о приликама у манастиру Житомислићу, каже да »калуђери ништа друго нијесу до Владичини шпијуни.«⁵⁵⁾ Умео је митрополит, значи, међу калуђерима наћи људе за своје рачуне, па било личне или какве друге. Руски конзул у Мостару Славољубов назива га »мрзитељем Словенства и противником добрих начела«,⁵⁶⁾ и по томе би се дало закључити колико је Прокопије одударао од правог народног расположења. — Митрополит Игњатије опет, долазећи у Херцеговину у тренутку кад је невесињска пушка почела одјекивати, и да је хтео није се могао супротстављати народу. Он је гледао смењивање царства. Аустријским властима није био поћудан што је био противник одвајања Новопазарског Санџака од херцеговачке митрополије, и то му је, изгледа, подигло углед у Херцеговини пре но што је пензионисан.

Ј. РАДУЛОВИЋ

⁵⁵⁾ Архив Београдског духовног суда од 8 августа 1873.

⁵⁶⁾ Славољубов митрополиту Михаилу од 23 јануара 1874. исти архив.